

## ئەفسانەيا ئاقارمىش (تۇفان) د ئەدەبىياتا ئۇلا ئىزدىياندا

م. ساكار كامىل

پەرۋەردىيا سېمىلى - ھەيما كۆردىستانى/ عىراق

### پوختە

دچاند، فۇلكلور و ئەدەبىياتا ھەموو گەلاندە ئەفسانە ھەنە، كورد ژ ئەوان گەل و نەتەۋەيانە يىن كو گرنگى و بها ب ئەفسانەيى دايىن، چاند و فۇلكلور ئۇلا ئىزدىيان ژى كو ئىكە ژ ئۇلەن كەقنار يىن كوردان، يە پرە ژ ئەفسانەيان و ب ئاۋايەكى رۆھن رەنگەدانا وئ د ئەدەبىياتا ئۇلا ئىزدىياندا يا ديارە و ب شىۋازى قەگىرەن د ئەدەبىياتىدا ب تايىبەت د قەۋلاندە بەرجەستە بوۋىە. د ئەقنى قەكۆلىنىدا مە ئاقونىشانىن (ئەفسانەيا ئاقا رەش - تۇفان) د ئەدەبىياتا ئۇلا ئىزدىياندا (ۋەرگىرتىيە، ئەرى ئەفسانەيا (ئاقارمىش - تۇفان) د ئەدەبىياتا ئۇلا ئىزدىياندا ھەيە؟ و ئەگەر ھەبەت د چ تىكىستىن ئىزدىياندا ئامازە پى ھاتىيە كرن؟ جەقەنگ و رەھەندىن فەلسەفەيى و ئۇلى و جىقكى تى دا بەرجەستەبوۋىنە يان نا؟ مە مەبەستە ل پى بەرسقا ئەقان پىسياران بگەريپىن و شىۋقە بگەين و ئامازەيى بەدەينە كاكلا بابەتە د ئەقنى قەكۆلىنىدا ل دوۋف قەگىرەن و ئەدەبىياتا ئۇلا ئىزدىيان ب تايىبەت ژانرپى قەۋلان كو ژانرەكى سەرەكى و گرنگە د ئەدەبىياتا ئۇلا ئىزدىياندا و بىترييا بابەتەن رۆحى، گەردوۋنى، ئەفسانەيى و فەكرى بخۇقە گرتىنە.

بزاڧ ھاتىيە كرن د ئەقنى قەكۆلىنىدا ئەو قەۋلەن بەحسا تۇفان دكەن ھاتىنە دەستنىشان كرن و شىۋقە كرن و ئەگەرپىن رابوۋنا تۇفان و پاراستنا مرقۇھايىي ژ ئەۋى ھاتىنە بەحسكەن و ئامازە ب رۆلى گيانەۋەرىن وەكو مارئ رەش، پىلستانك و كەلمۇزى ھاتىيە كرن، ھەرۋەسا رەھەند و جەقەنگىن ئەفسانەيى، ئۇلى و جىقكى ژى بخوۋقە گرتىنە. تۇفان ل سەردەمى نۇح پىخەمبەر(س.خ) ل باژىركى ئىسقىن . شىخان(عين سفن) ئى روو دايە و نۇحى گەمىيەك جى كىريە و گەمىيا وى بەر ب چىايى شىنگالى پاشى بىخىرى و ل داۋىيى ل چىايى جۇدى ئىۋرىيە و ژيانا پىشتى تۇفان ل ژىرييا چىايى جۇدى دەست پى كىريە. ئەفسانەيا تۇفان ژى ئەفسانەيەكا ھەقىشكە د ئاف بترىا گەلەن جىھاندا يىن كەقنار و يىن نەا ژى، ئەفسانەيا تۇفان گەلەك قەگىرەن ھەنە ب ھەندەك جوداھىيانقە و ژىدەمى بترىيا ئەفسانەيىن تۇفان دزقەتە تۇفان سۆمەرى كو د داستانا گەلگامىشدا بەشەكى گرنگ و سەرەكىيە.

پەيڧىن سەرەكى: ئەفسانە، تۇفان - ئاقا رەش، نۇح پىخەمبەر، ئەدەبىياتا ئىزدىيان.

## پېشه‌کی

ئەفسانە ئېکە ژ بابەتین گرنګ د ناف کەلتور و ئەدەبیات ئیزدیاندا، ئەف ئەفسانە د گەلەک جھاندا تېکەلی ئایین و بیروباورین جفاکی بوویه، هەتا نھۆ وەکو پېدقی قەکۆلانن زانستی و ئەکادیمی ل سەر نەهاتینە نفیسین بېگۆمان ئەگەر هەبووینە و ئیک ژ ئەوان ئەگەر ئەووە کو، ئیزدیان دەرگەھی ئەدەبیات خۆ بۆ خەلکەکی قەنەکرییە ژبەر گەلەک ئەگەر، لەو ئەف قەکۆلانە دئ ل دووڤ ئارمانجین دەستینشانکری گەپت د واری ئەفسانەیدا د ئەدەبیات ئیزدیاندا ئەوین پەیوەندیین دیرۆکی و وەکەف د گەل ئەفسانەین جیھانی هەیی و نمونەیا هەردیار (ئاقارمەش . تۆفانە) کو ئەفسانەیکە هەفپشکە د ئەدەبیات و کەلتوروی پۆژھلاتی و جیھانیدا.

بۆ ڤان مەبەستان، مە پلانەک دارژتییه و ل سەر دو تەومرمان پارقە کرییه، د تەومرئ ئیکیدا ئەم ل (زاراف و تیگەھن ئەفسانەین گەپیانە، ئەفسانە ل جەم ملەتین کەڤنار، کورتییه ک ل سەر ئەدەبیات ئیزدیان). د تەومرئ دوییدا کو شروڤەکارییه ئەم ل دووڤ ئەفان بابەتان گەپیانە و مە شروڤە کرینە (تۆفان د قەگپران و تیکستین ئۆلا ئیزدیاندا، پەهەندین فەلسەفەیی، ئۆلی و جفاکی، هیما، جەقەنگ و دلاڵەتین ئەفسانەیی د ئەفسانەیا تۆفانیدا). ئەف قەکۆلانە ژ ل دووڤ رېبازا وەسفی- شروڤەکاری هاتییه ئەنجام دان و ل داویین ژ ئەو ئەنجامین ئەم گەهشتین د چەند خالاندا هاتییه ب ریز کرن.

### ۱. نافونیشانی قەکۆلان

ئەف قەکۆلانە ل ژیر نافی (ئەفسانەیا ئاقا رەش- تۆفانی د ئەدەبیات ئۆلا ئیزدیاندا) هاتییه نفیسین.

### ۲. گریمانان قەکۆلان

گریمانان سەرەکی یا ئەف قەکۆلان، ئەفسانەیا ئاقارمەش . تۆفانی د ئەدەبیات ئۆلا ئیزدیاندا هەیه یان نا؟ و هەکە هەبت د چ تیکستاندا ئامازە پئ هاتییه دان؟

### ۳. ئەگەرئ هەلبژارتنی

ئەگەرئ سەرەکی پئ هەلبژارتنا ئەفی بابەتی ژ ئالیین مە قە، هەبوونا ئەفسانەین ب گشتی د ئەدەبیات ئۆلا ئیزدیاندا و ب تاییهت ئەفسانەیا تۆفانی و هەر وەسا وەکو پېدقی ل سەر نەهاتییه نفیسین و نەکەفتییه ژیر قەکۆلان.

### ۴. سنوورئ قەکۆلان

قەگپران و چیرۆکا تۆفانی د ئەدەبیات ئۆلا ئیزدیاندا ددەتە دیار کرن و ئەو تیکستین ئۆلی یین ئامازە ب تۆفانی دایین.

## ۵. پىرسا قەكۆلانى

ھەببونا ئەفسانەيا تۆفانى د ئەدەبىياتا ئۇلا ئىزدىياندا و ئامازەپىكرنا ئەوئ ئەفسانەيى پىرسا سەرەكى يا ئەقى قەكۆلانى يە. ئەرى ئەفسانەيا (ئاقارمىش- تۆفان) د ئەدەبىياتا ئۇلا ئىزدىياندا ھەيە؟ و ئەگەر ھەبت د ج تىكىستىن ئىزدىياندا ئامازە پى ھاتىيە كرن؟ جەقەنگ و پەھەندىن فەلسەفەيى و ئۆلى و جىقكى تى دا بەرجەستەبووينە يان نا؟

## ۶. پىبازا قەكۆلانى

ئەق قەكۆلانى ل سەر پىبازا شىرۇقەكارى . وەسفى ھاتىيە ئەنجام دان.

## ۷. پەيكەرى قەكۆلانى

قەكۆلانى ژ پوختە ب سى زمانان و پىشەكەيى و دو تەموران پىك ھاتىيە: تەمورى ئىكى بەھسنى ئەفسانە و ئەدەبىياتى دكەت و تەمورى دويى بەھسنى ئەفسانەيا ئاقارمىش (تۆفانى) د قەگىپان و تىكىستىن ئەدەبىياتا ئۇلا ئىزدىياندا دكەت و ل داويىنى ژى ئەنجام ھاتىيە ديار كرن د گەل لىستا ژىدمران.

## تەمورى ئىكى

## ئەفسانە و ئەدەبىيات

## ۱. زاراف و تىگەھى ئەفسانەيى

ژ ئالىيى زمانىقە ب گشتى كورد ئەفسانەيى ب كار دىنن، مەولود ئىبراھىم ھەسەن د كىتەبا خۇ دا (گەران بە دواى نەمرىيدا) دىبژت: د قەكۆلانىن ئەتەمەيىن دىدا وشە و ناقى ئەفسانە و (اسطورة) يىن ژ ئىك جودا كرىن و ھەر ئىكى رامانا خۇ يا تايەت ھەيە . فارس (افسانە) بۇ گشتى و (اسطورة) بۇ ئەفسانەيا خوداوندان ب كاردىنن عەرەب (اسطورة) و (اسطورة الالهة) ب كار دىنن و ئنگلىز legend بۇ ئەفسانە و myth بۇ ئەفسانەيا خوداوندان و دىبژت پىدقىيە ئەم ژى وان زارافەيان ب كار بىنن ئەفسانە و ئەفسانەيا خوداوندان(ھەسەن، ۲۰۰۲: ۱۶).

ئەفسانە وەك بەرھەمەك ژ ھزر و فەلسەفەيا مۇقەھىيى د چاخىن كەقناردا قەرىژا ھەمەندى و بىرمەندىيا مۇقەھىيى ژ ئەنجامى فكىرىن و ئاراستەيىن مان و دىروونى پەيدا بوويە. ھىزا مەزن يا سىروشتى و خوداوندان ل دووڤ باومەندىيا مۇقەھىيى وە كرىيە مۇقەھىيى پەيەندىيەكە نەراستەمۇخۇ ل گەل وئ ھىزى چى بىكەت و بىر ھەول بۇ پاراستنا خوە يا وجوودى و مەعرىفى بىدەت. ((ئەفسانە قەپىلىكىكە مۇقەھىيى سەرمەتايى تىروانىنى خۇى بۇ گەردوون رزاندۇتە ناوى و راقەى بوونى پى كىردووە و لە رىگەى ئەمەو پەيەندى بە سىروشت كىردووە و رادەيەكى بۇ ترس و دوودلى و پىرسىارە زۆرەكانى خۇى داناوە)) (ئەلەندى، ۲۰۰۷: ۸) ھەر ژ مۇقەھىيى دەستپىكى ھەتا نھۇ ژى چىبوونا گەردوون و سىروشتى بوويە جەن پىرسىار و گۇمانى

و مړوځ هېول ددېت بهرسفه که لژژیکى بۆ وان پرسىار و گۆمانان بېښت. د کتېبا خو دا (القمنى) دېژت: د شياندا يه بېژين بترىيا قوتابخانهيان هەر ژ يوهمير بۆ مالىنؤفسكى هەتا لىشى شترؤس ئەفسانە ل سەر سى بنهمايان هاتىيه ئافا کړن:

۱. ئەفسانە وەسفا راستىيېن دىرؤكى دکەت.

۲. ئەو هيمانە بۆ راستىيېن فەلسەفەيا هەردەمى.

۳. ئەو پەنگهەدانن بۆ کريارا سرووشتى يا ئېک ل دووڤ ئېک د گەشەيهکا بى  
راوهستىياندا. (القمنى، ۲۰۲۰: ۲۸).

ب ديتنا مه ئەفسانە ژى فەلسەفەيه و پېگهههکى مەعريفى د هزر و خەيالا مړؤفاندا هەيه ((گەر له کونجى فەلسەفەوه بروانينه ئەفسانە ئەتوانين به جؤړيکى هؤشيارى کؤمەلايهتى دابننېن هەر وهک به هەولدانېکى سەرەتايى مړؤځ ئەزانرئ بۆ ئەودى له جيهان بگات و جيهان بناسيټ)) (رەسوول، ۱۹۷۰: ۱۲)، تېگههشتن ل جيهانئ و ناسکرنا وئ و هەولدان بۆ مەعريفه و هەبوونا هەر تشتهکى د گەردوونئ دا فەلسەفه و تېهزبىنهکا بهيانە کو هەرتم مړؤځ شهيدايئ زانين و روودانېن گەردوونى و ئەفسانەيى يه ((فؤنگ دېژت: ئەفسانە ئەو رووداوانه باس دەکات که له سەردەميکى زؤر کؤندا روويان داوه ئەو دياردميه کهونى يه و ئەتوانا بەدەرانە شى دەکاتهوه و هؤى پەيدابوونيان روون دەکاتهوه)) (ابراهيم، ۱۹۸۶: ۱۱)، ئەو روودانين ژميژە و گەلەک کهفن يېن ل سەردەمهکى پەيدا بووين وهکو ئەفسانە دئينه زانين و شروڤه کړن.

۲. ئەفسانەيا تۇفانئ ل جەم گەلېن کەفناړ

ب دريژايا دىرؤکئ د ناف هەموو بىروباومر و کؤمېن مړؤځان، گەل، نەتەوه، ئۆل، ئايين و ئەتنيکاندا ئەفسانە هەبوويه و کارىگەرئ ل سەر فکر و ژيارا وان کرييه و بۆ هەموو پرسىارهکه سادە و فەلسەفەيى کؤمەکه هزر و بىران ل سەر گؤتینه و هاتينه بەحس کړن بۆ نموونه هەلاتن و ئاقابوونا رؤژئ دمرکهفتنا هەيشئ و رؤژگرتن و هەيف گرتن و هەر دياردميهکا دى يا فەلەکى ب شىومەيئ ئەفسانەيى بەحس ژئ کرينه بۆنموونه وەها گؤتینه دئوهکى هەيف خوار يان حووتى رؤژ داقورا و هتد. ئەف يەکه هەتا رؤژا ئيرؤ ژى د ناف بترىيا جفاکان دا هەيه و يه بەردەماوه. ئەو ديارده و ديارؤکېن روو ددان هەر نەتەوه و ئۆل و بىروباومرەکئ دکرنه د قابەکیدا ل دووڤ وئ ژينگهها فکر و تېهزبىنا وان ل سەر زال، ئەو هەر ملەتەک هەر ئەفسانەيهکئ ب شىوازەکى جودا دگيړت وهک ئەفسانە و هەندەک ژ وان ئەفسانەيان ب شىوازئ چيرؤک و شعر و ستران ژى هاتينه گؤتن و نفيسين و ب تايبەت ئەفسانەيىن ئيزدييان د قەولاندا هاتينه بەرجەسته کړن. ئەفسانە ب مړؤځبوونئ

پەيدا بولۇپ مەبەستە مە، مۇشۇ ئىرىيى ھەستە بىر ئايان ۋە سۈرۈشتى كىرى ب تەرزەكى  
 ھەلسەھەيى ۋە مەرىفى ل قىدەر مەبەستە بىر پەيدا بولۇپ ئەفسانەيى فەكر ۋە مەرىفەتە بۇ  
 روودانىن نەبەرتاقىل ۋە دەرھۇزە (المعجزة)، لىگەريان ل ھەقىقەتتى ۋە راستىيىن دوورمەودا ۋە  
 كىرىە كۈ ئەفسانە پەيدا بىت ۋە مۇشۇ ھەر تەم شەيدايى زانىن ۋە ھەقىقەتتى بولۇپ د  
 چارچۇقەيى ۋە ئىنگەھا فەكرى يا سۈرۈداركىدا ۋە ب دىرئازھىيا دەمى ھەول دا يە ل وان  
 پىرسىارپىن بىبەرسىف بگەرت ۋە ئاشنايى راستىيىن بولۇپەران بىت. ل ۋەلاتى مىزۇپۇتامايا ب تايىبەت  
 ل سەردەمى سۆمەرييان كۈ، مىزۇونقىس ب ۋەلاتى دايك يى شارسىتانيىيەتتى دزان ۋە خودانزمان  
 ۋە داھىنانىن تايىبەت. (سۆمەريەكان لە نيوان سالانى ۵۰۰۰-۴۰۰۰ ب زەشەيكىان نەك  
 ھەموويان لە چىكانى كوردستانە ۋە بەرمو باشوورى عىراقى كۆن كۆچىانكردوۋە لە گەل  
 خۇياندا سەرتەكانى داھىنانى نووسىن ۋە شارسىتانيەت ۋە ئىارمە بەرمو ئەو شۇيىنە بىردوۋە ۋە  
 پەريان پىداۋە) (ئەلومى، ۲۰۱۶: ۷) نقىسىن ئىي ئىك ئ داھىنانىن ھەرمەباش بوو د سەردەمى  
 سۆمەريياندا ۋە ب قى چەندى گەلئ سۆمەرى خودان ئەدەبىياتەكا مەزىن كۈ ئەفسانە ئى  
 بەشەك گىرگە ئ ۋە ئەدەبىياتى ب تايىبەت ئەفسانەيا گىلگامىش ۋە بەشى ۋە يى تايىبەت  
 ئەفسانەيا تۇفانى ئ سۆمەرييان ۋە ھەتا گەلئ نەو يىن زىندى، ئەفسانە مەشە د ئاف وان دا  
 ھەنە ۋە تىكەلى چاند ۋە فەرھەنگە ئەوان گەلەن بولۇپ ب تايىبەت چىرۇك ۋە قەول ۋە  
 تىكىستىن ئۇلى.

ھەر ئ دەستىپىكا مۇشۇھىيى ۋە ئايان دەستىپىكى ھەتا پەرسىتن ۋە ناسكرنا  
 خوداۋەندەن ۋە پىرۇزكرنا وان، ئەفسانە د ئاف مۇشۇندا ھەبويى ۋە بويى بەشەك ئ ئايان وان  
 بگەر ئ سۆمەرى ۋە ئەكەدى ۋە بابل ۋە يۇنانا كەفن ۋە مىر ۋە ھتە ھەروەسا د ئاف ئۇل ۋە  
 ئايىنان ئى ۋەك يەزدانى، مەسىحى، زەردەشتى، ئىسلامى، ئىزدىياتى ۋە ھتە. ئەفسانەيا تۇفانى  
 ۋەك قەگىرپان ۋە تىكىست د ئاف ئەدەبىياتا گەلەك ئۇل ۋە ئايىن ۋە گەلەندا ھەيە ۋە بابەتتى  
 سەردەكى يى ھەموويان يەكە ب ھەندەك جىاۋازىيىن كىم د قەگىرپان ۋە نقىسىنىدا. (تۇفان  
 بەسەرھاتىكى سۈرۈشتىيە ۋە تىكەلى ئەفسانە كراۋە ۋە تۇفانى سۆمەرى بە دايكى زۇربەي  
 دەقى ئەفسانەكانى تۇفانى دۇنيا دادەنرى) (ئەلومى، ۲۰۱۶: ۸). ئەفسانەيا تۇفانى بەشەكى  
 گىرگە ئ داستانا گىلگامىش يا سۆمەرى ۋە د بىريا كىتپىن پىرۇز يىن ئايىنىدا (تەۋرات ۋە  
 ئىنجىل ۋە قورئان) ھەروەسا د ئەفسانەيىن گەلەك گەل ۋە نەتەۋەيىن دىدا ب جىاۋازىيا  
 قەگىرپان ۋە نقىسىنئ ھەيە (ئەفسانەيا تۇفانى سۆمەرى نەك ھەر كارى لە ئەدەبى ئەو  
 گەلەندى دۋاى خۇيان كىردوۋە، بەلكو بوۋە بە بەشەكى گىرگە لە بىرۋاپىرى ئايىنى ئەوان  
 ۋە پاشان چوۋمەتە ناۋ تەۋراتىشەۋە) (ئەلومى، ۲۰۱۶: ۳۶)، د ھەموۋ دەقىن ئەفسانەيا تۇفانىدا،  
 ئامازمىن دەندە روودانا رابوونا لەھىيەكا مەزىن ئ بۇ ئناقېرنا مۇشۇ ۋە چىكرنا گەمىيەكى  
 بۇ رىزگاركرنا مۇشۇ ۋە گىانەۋەران. (چىرۇك ۋە ئەفسانەكان كە سەدان سالە

دەگىرپىرېنەمە ، مەزىندەمان بۇ ئەمە دەبەن كە باسى لافاۋىك دەكەن كە سەرتاسەرى دونىاي گرتوۋە)) (بىرلىت، ۲۰۲۴: ۱۴۷). د چىرۇكا تۆفانىدا ل داستانا گىگامش زى ديار دىت كو خوداۋەندەن قىايە مرقۇقان ژ ناپ بېەن ((خاۋكان ژمارەيان زۆر بوو. ئە بەينى خاۋكاندا، خاۋى دلۋراۋان . ئىا . ى زانا، دەيزانى كە خاۋكان بىرارى لافاۋ ھەلستەندىان داۋە تا مرقۇقەكان لەناۋ بەن)) (ياسىن، ۲۰۱۹: ۱۳۲)، بىرىيا ئۆل و ئايىنان ل سەر وئ چەندى د كۆكن كو ژ ئەگەرى خرابى و كارىن نەباش يىن مرقۇقەن ۋى سەردەمى تۆفان يا رابوۋىي و يىن پى ھاتىنە ژ ناپ برن ((گىرپانەۋەي ئاينىيەكانى ئاينەكانى جوۋلەكەيى و كرىستى و ئىسلام ۋا باس دەكەن كە مرقۇقەكان لە ئەنجامى خراپەكارىيان سزادراۋن و ھەموۋى بە لافاۋەكە سىرانەۋە)) (ياسىن، ۲۰۱۹: ۲۳۲).

ئەفسانەيا تۆفانى د قەگىرپان و دەقىن كەقن يىن گەل و نەتەۋە و ئايىناندا ب شىۋەيى چىرۇك، شەر، تىكست و ھەروەسا قەۋل زى ھەيە و د ئىزدىياتىيىدا زى ئەفسانە بەشەكە ژ ئەدەبىياتا فۆلكلورى و ب شىۋازى قەۋل و چىرۇكى ئامازە پى ھاتىيە دان. ((ئەفسانەيىن د ئۆلا ئىزدىياندا سىمايەكى ئىزدىياتىيى پىقە ديارە و بوۋىنە بىياتى ژانرىن دى يىن ئەدەبىياتا ئىزدىيان ۋەك قەۋل، بەيت و ھتد)) (خانكى، ۲۰۱۶: ۷۶). ئەفسانەيا تۆفانى د ئەدەبىياتا ئۆلا ئىزدىياندا بابەتەكى گىرنگە ژ ئەدەبىياتا فۆلكلورى يا ئىزدىيان كو ب شىۋەيى قەگىرپان و قەۋل زى ھەيە و ھەتا نەھا زى دىتە قەگىرپان و ئەۋ قەگىرپانە بوۋىيە بىنگەھ بۇ قەۋل و بەيت و ھتد. (ئەفسانە بوۋىنە بىياتى باۋەرىي ، ئەۋ بىياتى زى بوۋىيە ژىدەر بۇ ئەدەبىياتا ئۆلى يا ئىزدىيان قەۋل، بەيت و قەسىدە ...) (خىزىر، ۲۰۲۲: ۵۴). د بىرىيا ئەفسانەيىن تۆفانىدا، جەقەنگ و دەلەت و پەھەندىن ۋەكەھف ھەنە، بۇ نەۋنە د ئەفسانەيا سۆمەرىدا، ئەگەرى رابوۋنا تۆفانى بۇ تۆرەبوۋنا خوداۋەندەن قەدگەرت و بىباۋەرىيا مرقۇقان ب ئەۋان و ھەروەسا د ئەفسانەيا ئۆلا ئىزدىياندا زى دىبىژت ((خەلەك زاف بوو و غىكارىبوو د رىيا خودىدا و باۋەرى ب خودى نەما لەۋ تۆفان بىسەر ۋاندا ھات)) (ھىكارى، ۲۰۱۹: ۶۲).

سەبەقەيەك ژ قەۋلى پۇۋەكە ئەز سەفەرىبوۋم دىبىژت:

((دىبىژمە ۋە يار و برانە

ئەۋ بەدىلا عارف و نۆج و كەنەنەل با ۋان عەيانە ئىقىن دى رابت تۆفانە)) (بابى باۋەرى، ۱۹۹۹: ۱۷۴)

د چىرۇكا تۆفانا يۇنانىدا دىبىژن ئەفسانەيەك ھەيە ل سەر تۆفانى كو خوداۋەند زىۋس بىرىادا جىھانى خراب بىكەت و مرقۇقەن نەباش ژ ناپ بىبەت ژ بەر ھندى تۆفانەك بۇ مامۋىي نەھ رۆزان قىرى كر (ھىكارى، ۲۰۱۹: ۶۲). ھەروەسا د مىتۆلۇجىا ئۆلا ئىزدىياندا زى ئامازەيى ب ھەبوۋنا تۆفانى دىكەت بۇ ملەتن نەبى نۆج (س ، خ) و خودى نەبى نۆج پىشتراست

دكەت دى تۆفانەك رابت و دىيىرتى گەمىيەكى چى بىكە و مرۇقچىن چاك د گەل خۇ  
 رىگار بىكە ((رۆژەكى دى ملەتەك داھىرەت ل سەر روويى دى و دىلى واندە كىرىيەكە  
 مەزىن دى ھەبەت و فەسادى و خرابى دى د ئاق واندە پەيدا بىت ب شىۋەيەكى زۆر و بەرفەرھەن  
 ئەو زى ب ئاق تۆفاننى دى چى)) (بەدەرى، ۲۰۰۸: ۴۳). گەلەك پەھەندىن دى يىن ھەقىشەك  
 د ھەموو ئەفسانەيىن تۆفاننى دا ھەنە بۆ مىناك چىكرنا كەشتىيەكى بۆ پىزگاركرنا  
 مرۇقان و قارەمانى سەرەكى د ئەفسانەيا تۆفاننى يىن ئۆلىدا، نۆچ پىخەمبەرە (س ، خ)  
 ھەروەسا چىيىن جۇدى زى خالەكا دى يا ھەقىشەك د ئەفسانەيا تۆفاننىدا ل پى دىق و  
 قەگىرانان.

### ۳. كورتىيەك ل سەر ئەدەبىياتا ئۇلا ئىزدىيان

ئىزدىياتى ۋەك ئۆلەك پەسەن و كەقنار يا كوردان خۇدانەدەبىياتەكە زەنگىنە  
 ب زىمانى كوردى يى شىرىن ھاتىيە قەگىران و پاشى ھاتىيە نقىسىن. (كۆقان خانكى) د  
 كىتەپ خۇ دا (ھىز و فەلسەفە د ئەدەبىياتا دىن ئىزدىيان دا) ب قى شىۋەيە ئەدەبىياتا ئۇلا  
 ئىزدىيان دابەش دكەت:

#### ۱. ئەدەبىياتا قۇلكۇرى

ئەقان بەشان بخۇقە دگرت:

۱،۱. ئەفسانە

۲،۱. داستان

۳،۱. سەرھاتى

۴،۱. چىرۆك

۵،۱. گۆتەن مەزنان

۶،۱. نىرىن

۷،۱. پىكەنىن

۸،۱. ستران (خىزمۆك . پايىزۆك . پۇبارىن)

۹،۱. مەتەلۆگ

#### ۲. ئەدەبىياتا ئۇلى

ئەقان بەشان بخۇقە دگرت:

۱،۲. قەۋل

۲،۲. بەيت

۳،۲. قەسىدە

۴،۲. دوعا

۵,۲. درۆزە

۶,۲. سروود

۷,۲. سەرھاتییېن خاس و بابچاكان/كهرامات

۸,۲. مسحابەت (خانكى، ۲۰۱۶: ۷۴).

ب قى چەندى ئەفسانە وەك بەشەكى ھەرەگرنگ ژ ئەدەبىياتا فۆلكلورى يا ئىزدىيان دىئە زانين و ئەدەبىياتا ئىزدىيان چەندىن ئەفسانە ھەنە ب شىۋىي قەگىران و ھەرودەسا قەول و بەيت و قەسىدە ژى بۆ نموونە: قەولى ئافراندا كىياتى، قەولى زەبوونى مەكسور، قەولى مسكىنۇ ژارۇ بەنى ئادەمۇ، ...ھتە. ئەدەبىياتا ئۆلى يا ئىزدىيان بەشەكى گرنگە ژ ئەدەبىياتا كوردى و وەكەھقىيەكە باش ھەيە ئى تاييەتمەندىيەكە جودا ژى ھەيە ژ ئالىيى قۇرم و گۆتتىقە ژبەركو قەول، بەيت و قەسىدەيىن ئۆلا ئىزدىيان ل ھەر دەم و دەرى (المكان و الزمان) نائىنە گۆتن و دەم و جەيىن خوە يى تاييەت ھەنە ھندەك تىن ل رۆژىن جەژنان دىئە گۆتن و ھندەك د پىۋرسمىن ئۆلى يىن تاييەت ل پەرستگەھا لالاش يا پىرۆز دىئە گۆتن و ب پىز كرن. بۆ نموونە دوغايا سى و شەبەقى و بەيتا جندى ل دەھنى سى و شەبەقى و تارىگەوركى دىئە گۆتن و نابت نىقرو و ھىقارى و ب شەق بىنە گۆتن، ھەرودەسا شەھەدىا دىنى تىن ب شەق بەرى نىستىن دىئە گۆتن و نابت ب رۆژ بىتە گۆتن (ھەر جۆرەكى ئەدەبىياتا ئۆلا ئىزدىيان دەم و رىۋرسما خۆ يا تاييەت ھەيە، ئانكو ھەر جۆرەكى ئەدەبى ل ھەر دەمەكى نائىتە گۆتن)، (خانكى، ۲۰۱۶، ل ۷۵). لەو ئەدەبىياتا ئۆلا ئىزدىيان تاييەتمەندىيا جەي و ھەلەكەفتان ھەيە د بەرامبەردا ئەق چەندە د ئەدەبىياتا كوردىدا ب گشتى يا كىمە.

## ئەفسانە ئاھارمىش (تۆھپى) د ھەگىرپان و تىكسىتېن ئەدەبىياتا ئۇلا ئىزدىياندا

د ھەگىرپان ئۇلا ئىزدىياندا چىرۇكا ئەفسانە ئاھارمىش . تۆھپان ب ھى تەرزى ھاتىيە ھەگىرپان<sup>۱</sup> : ل سەردەمى نۆچ پىخەمبەر(س ، خ) رۆژەكى ژ پۇژان نۆچى دوعا كر و داخواز ژ خودى كر كو مرنى ل سەر ملەتنى وى راکەت، خودى مەزن داخواز وى ب جە ئىنا و مرن ل سەر ملەتنى وى راکر و پشتى مرن نەماى مرقۇقېن وى سەردەمى گەلەك ژىدىرىژ بوون و نەقىيىن نەقىيىن خۆ دىيتن و خەلەك بۆش بوو و ژمارەيا وان زىدەبوو و د گەل زىدەبوونا ئەواندا ئارىشە و رموشتېن خراب د ناف ئەواندا پەيدا بوون و باومەريا خەلەك كىم بوو ، رابو داخواز ژ خودى مەزن كر كو ملەتنى وى بىنتە سەر رىيا راست و ژ خرابىيى دورو بکەت لى بى ئەنجام بوو، نۆچ پىخەمبەر (س ، خ) دىت ئەف ئارىشە ب چ تىشتا چارە نابن مرن تى نەبت داخواز ژ خودى كر کارەساتەكې بۆ ملەتنى وى بىنت و كىم بکەت دا ئارىشە نەمىن، دىسان خودى مەزن داخازا نۆچى وەرگرت و گۆتى پشتى چلىن دى دى ئاھارمىش . تۆھپان وان ژ ناف بەت و گەمىيەكې دورست بکە و ئەويىن باش ل گەل خۆ راکە، نۆچى د گەل شارەزايىن وى سەردەمى گەمىيەكە مەزن دورست كر و خەلەك ئاگەھدار كر كو پشتى چلىن دى دى ئاھارمىش- تۆھپان رابت و كارىيى خۆ بکەن دا رزگار بىن. چل رۆژ بۆرىن ئاھارمىش رانەبوو، چل ھەفتى دەريازبوون ئاھارمىش رانەبوو ب وى تەرزى چل مەھ ژى بۆرىن دىسا تۆھپان رانەبوو، پشتى بۆرىن سالان و ب قى چەندى باومەريا خەلەكې ب نۆچ پىخەمبەر نەما ھەتا وى رادەمى ئاستى باومەريا وان كىم بوو گۆتنە نۆچى (نۆچكى دەرموین). گەمىيا نۆچى ژى بوو جەھ گىلىشى و پىس بوو و ھاتە پشت گوھ ھاقتىن و خەلەكې يارىيىن خۆ پى كر، دىبىژن نەخۇشەيەكە گورپىوونى د ناف خەلەكېدا بەلاف بوو كو پىرانييا مرقۇف و گىانەموران ب وى نەخۇشەيى كەفتن و نۆژدار و ھەكىمىن وى سەردەمى نكارىن وى ئىش

<sup>۱</sup> ھەتا نەھ چىرۇكا تۆھپان ب شىومىيەكى گشتىگىر نەھاتىيە بەلافكرن ژ ھەپىژا ئەھان ژىدەران، مە چىرۇك ھاھارت ب وى شىومىيە مە نقىسى د قى ھەكۆلاندا.

۱/ (ھەمى، ۱۹۹۷، ل ۱۵۱)

۲/ (باەدرى، ۲۰۰۸، ل ۳۹)

۳/ (ھەكەرى، ۲۰۱۹، ل ۶۲).

۴/ دىدارەك د گەل زانايى ئۆلى و نقىسكار(پىر خلات الياس) ل رىككەفتى ۲۰۲۴/۱۱/۱۴ ل لاشا نوورانى.

چاره بکهن و چو چاره نه دیتن، دبیزن گیانه و مرمه کی گوری د بهر گهمیی را بوری و له شی خو تی هسووت و چاک بوو پستی خه لکئی ئەف چهنده دیتی وان ژى قهستا گهمیا نۆحی کر و تشتین د ناف گهمیی دا بو خو برن دا ژ وئ نه خوشیی چاره سهر بن و ب شی چهندی گهمی پاقر بوو. دبیزن رۆژه کی کیزا نۆحی ( نان ژى بووکا وی ) نان دیات، هنجی سۆتن ( دار و کهرسته یین وی دهمی یین ناگرهلکرن ) د تهروونی دکر نه دهاته دادان و گهرم نه دبوو رابوو قه بلانک ب هیژ د تهرونی را کر نافه کا رمش ژئ دمرکهفت چو بلهز گۆته نۆح پیخه مبه ر هات! نۆحی زانی نافا رمش . توفان هات، خو گه هانده گهمیی و که سوکارین خو د گهل گیانه وهران نیر و مئ جوت جوت تی کرن، بارانین گه له ک بۆش بارین و له هییه کا مه زن چن بوو د گهل بۆشاتییا نافه گهمیا نۆحی بلند بوو و بهر ب چیا یین شنگالئ چو و پستی گه هشتییه چیا یی هه موو چیا یین دموروبهر سه ری خو نزم کرو خو چه ماندن ژ بهر که رامه تا نه بی نۆح، لئ کوویه کی چیا یی دبیزنئ ( سن الکوب ) خو نزم نه کر و خو نه چه مانده و بنئ گهمیی ب وی کووی چیا یی کهفت و گهمی کون بوو و ناف چو تی دا و هند بوو بن ناف ببت، نۆحی دوعایه کا نه خیرئ ل وی چیا یی کر کو چ جاران شینکاتی و داروبار لئ شین نه بن. پستی هنگی نۆح پیخه مبه ر داخواز ژ مرۆف و گیانه و مرمین د ناف گهمیی دا کر هه ر ئیکی وئ کونئ بگرت و نه هیلت ناف بیته د گهمیی دا دئ خه لات که م و داخوازی یین وی ب جی ئینم، ماری رمش گۆته نۆحی ئەزی وئ کونئ گرم و ماری خو کره سهوک ب شپوهی باز نه بی و کون گرت و نه هیلا ناف بجهت د گهمیی دا و نۆح پیخه مبه ر و هه موو مرۆف و گیانه و مرمین ل گهل ژ مرنئ خلاس کرن.

پستی گهمی ژ چیا یین شنگالئ چۆی، گهمیا نۆحی بهر ب چیا یی ( بیخیر ) یقه چو لئ چیا یی نه هیلا گهمی ل سه ر سه کنت لهو نۆحی گۆتئ ( هه ی بیخیر ) ، داوییی ژى پستی چل رۆژ و چل شه فان ژ توفانئ ناف کیم بوو، نۆحی داخواز ژ تهیران کر بفرن و بجن ل ئاخئ بگه رن کا ل کی دهرئ هه یه و توفان کیم بوویه، گه له ک تهیر فرین چۆن و نه زفرین، کوتر زفری چه که کی زهیتوونی ب تکا خو هلگرتبوو کو ئامازمیه بو ژیا ئن، نۆح ژى ل سه مئا جهئ کوترئ چو و گهمی به رمف چیا یین جودیفه چو و لئ ئیوری. پستی توفانئ، ماری رمش داخواز ژ نۆحی کر خه لات بکه ت ژ بهر کو نۆح پیخه مبه ر سۆز دابوو یئ کونا گهمیی بگرت دئ خه لات که ت، نۆحی گۆته ماری ته چ دقیت دئ بو ته که م و دهمه ته ، ماری گۆت من دقیت ل سه ر شری نترین خوونئ بژیم، نۆحی داخواز ژ ( که رمۆز - که لمۆز ) ی کر کیزان خوون شری نتره ؟ که لمۆز چو گه رییا خوونا هه موو گیانه و مرمان مژت و تاقی کر و داوییی خوونا مرۆفی ژى تاقی کر و هات بیژته ماری خوونا مرۆفان ژ یا هه موو مه خلوقاتان شری نتره، بهری بیژت بالنده یئ ( پیلستانک ) تکا خو ل که لمۆزئ دا و که فته عه ردی و ل دۆر خو گه فزی، ماری گۆت که لمۆز چ دبیزته ؟ پیلستانک گۆت یا دبیزت چ

تشت ژ ئاخى شرىنتر نىنە بۇ ماري. مار تۆرە بوو و دەقى خۇ ھاڧىتە پىلستانكى، پىلستانك  
فرى لى كلكا وئ كەفتە د دەقى ماريىدا و چەند پەر ژىڧە كرن. نۇخ پىخەمبەر(س، خ) و  
ئەوئىن ژ تۆفانى رزگار بووئىن ژيانا خۇ ل بنيا چىايى جۇدى برنە سەر ل گوندەكى دىيژنى  
(هەشتىيان)<sup>۱</sup> و باژىرەك ل بنيا چىايى ھاتە ئاڧا كرن ب ناقى (شەرنەخ) ئانكۆ شارى نۇخى.

#### ۱. ئاڧارەش . تۆفان د تىكستىن ئۇلا ئىزدىياندا

ئەفسانەيا تۆفانى د ھن قەولئىن ئىزدىياندا ئامازە پى ھاتىيە كرن بۇ ميناك (قەولئ  
ئافراندا كنىاتى، قەولئ رۆژەكى ئەز سەڧەر بووم، قەولئ زەبوونى مەكسور و ھتد)

چەند ميناكەك ژ ئەوان قەولان:

((مەلك فەخرەدىن<sup>۲</sup> خۇش دەلىلە

ئەو سەكنى ل قەندىلە

ئەوى ھىڧئىن دا ئادەم و نۇخ و براھىم خەلىلە)) (جندى، ۲۰۰۴: ۵۲۹)

د ئەقى سەبەقەيىدا ئامازە ب ناقى نۇخ پىخەمبەر ھاتىيە كرن د گەل ئادەم و  
براھىم خەلىل دا، د ئۇلا ئىزدىياندا ھەر خاس و چاكەك ناسناقى مەلك و مريگرت ئانكو  
ساخلەت و سيفەتئىن خودايى پى ھاتىنە بەخشىن و د قىدەر دا مەلك فەخرەدىن ساخلەت و  
سيفەتەكە خودايى يا بلند و مريگرتىيە و بەرجەستەكرنا وئ سيفەتا خودايى ھىمايى ھىز و  
شيانئىن مەزنىن تا رادەيى زاتى خودايى، و ئەوى ھىزى ھىڧئىن داىە نۇخ و ئادەم و براھىم خەلىل  
و ب فروارا(بىرارا) وئ ھىزى بوويىنە چاك و پىخەمبەرئىن خودى.

((ئەبى نۇخ ب قەومى خۇ مابوو مەرجولە

يا مەلك فەخرەدىن ھەكە ژ با تە نەھات دەستورە

ل قەومى ئەبى نۇخ نە د قەورى تەنورە)) (بابى باوم، ۱۹۹۹: ۱۷۴)

ئەڧ سەبەقەيە ديار دكەت، نۇخ پىخەمبەر ھىقى ب خەلكى خۇ ھەبوو كو بىنە  
سەر رىيا راست و خۇ ژ خراپكارى بدەنە پاش و پشتى خەلكى وى گوھ نەدايە گۆتن و  
شیرەتئىن وى و نۇخ نەچاربوو داخواز ژ خودى بکەت چارمىەكى ل وان بکەت، لى بى مفا بوو  
و نەھاتنە پى، لەو ژ با خودى بىرار ھات و تۆفان ل وان قەومى. (فەوراندا تەنورى مەبەست

<sup>۱</sup> ل دووڧ ڧەگىرانئىن ئۇلا ئىزدىيان، نۇخ پىخەمبەر، چل جۆت ژ ئىر و ميان كو دىنە ھەشتى كت ل  
گەمىيى سوار كرىوون رېنگە ناقى گوندى (ھەشتىيان) ژ ئەقى چەندى ھات بت.

<sup>۲</sup> (شېخ فەخرى ئادىيان، ئىك ژ خاس و چاكان بوو، يىن كو ساخلەتئىن پادشاى ھەين، كو د باومرىيا مە  
دا سوپا باتنى د بەردە بوو ژ بەرڧى چەندى د گۆتنى مەلك فەخرەدىن) (جندى، ۲۰۰۹: ۲۳۱)

ژئی تۆفانه نانكو جه قهنگه بۆ روودانا تۆفانی كو د قهگیرانیدا هاتییه دهمی تهنور نهدهاته دادان و ئاف ژئی دمرکەتی و بوویه تۆفان).

))ئەوان كارگر سەفینە

## تى ھەينە سورىت نوورينە

به قین سرین عه زیز مه لک فہ خرم دینہ)) (باسی باومر، ۱۹۹۹: ۱۷۴)

چيڪرنا گهميه ڪي و ڪارڪرنا وي ڙ بهر مان و پاراستنا مرڻقاهيئي بوو، د ڦي سبههقهه دا ديار دبت ڪو مرڻق ي پيروره ل ڪ خودي مهزن و ب سورپٽ نوورين وهسف ڪرينه ڪو مهبهست ڙ سورپٽ نوورين پيرورنيا مرڻقهيي و ٺهو سوپ يئي عهزيز مهلڪ فخرمدين، مهلڪ فخرمدين خودان ٽيڪ ڙ سيفهتي خودايييه و پلهڪا بلندتر ڙ خاس و جاکان ههيه.

د قهولئ ( رۆژهكئ ئهز سهفه ريووم ) دا هاتبته:

((دبیژمه وه یار و برانه

**ئەو بەدىلا عارف و نۆح و كەنعانە**

ل با وان عه يانه ئېقىن دى رابت تۆفانە)) (باسى باوم، ۱۹۹۹: ۱۷۴)

ئەف سەبەقەيە تەكەزى ل رابوونا تۆفانى دكەت كو ل بەديلا نۆج پيخەمبەر دى روودمت، ئيقينيا رابوونا تۆفانى د بەديلا نۆحى دا عەيان دبت و ئەو پى دزانت كو مسۆگەر دى تۆفان ل خەلكى وى رابت.

ههروەسا د سههقهيه كه دندا ژ قهولئ (رؤژهكئ ئەز سههقههريوم) ، هاتيه:

))جی توفانہ کا کہ بیرہ

خەلکى دژمن ل مه دبوون شیخ وپیره

لهو خلمه تا پادشای نائیته بیره)) (بایق یاوم، ۱۹۹۹، ج ۱۷۴)

پښتانه مهېست ژغڼ سېهېقه يئ ئهغه بت: ئهو خه لکئ خودئ ژ بير دکهن و ل پئ  
ريڼا وئ نه چن وهکئ توفانه کئ يه و خه لکئ دوژمن خو دکهنه شځ و پير ئانکو  
خه لکه کئ نه باش خو باش دکت و لئ خلمه تا خودئ ژ بير دکن و ل ريڼا وئ دچنه دهر،  
ههر ولسا ئهغ سېهېقه يه مه هان ددمت ل ريڼا خودئ و دينئ خو بين.

د (قهولئ ئافراندا كىنا تېدا) ھاتىبە:

((هه‌ی ئاده‌مۆ ل روودانی

## هەردەم بگرە ئیمانی

خوداڤەندى ئەم خلاس كرن ژ تۆفانى)) (باقسرى، ۲۰۰۳: ۲۳)

ب دیتنا مە ئەقى سەبەقەيى گەورپىنەك تى دا ھاتىيە كرن ب ھەر ئەگەرەكى  
ھەبت ژ بەر نەپكخستنا وئ د پامانىدا و ھەبوونا پەيقەكا نوو كو (پوودان) و دبت ب  
شاشى ھاتبە نقيسين، لەو ب دیتنا مە يا دورست ب قى شۆھىي يە:

((ھەي ئادەمۆ روو ل دنى ( ل روو دانى))

## هەردەم بگرە ئیمانی

خوداوەند دئ مە خلاس كەت ژ تۆفانى)) (باقسرى، ۲۰۰۳: ۲۳)

شروڤەيا قى سەبەقەيى ب قى تەرزىيە: ئەو مروڤىن دئىنە سەر دنيائى و دژين ھەردەم  
بلا ب ئيمان بن و رىيا دينى خو بەرنەدەن دا خودى ئەوان ژ ھەر روودانەكى بپاريزت و دوورى  
بەلا بکەت و ب تەناھى و خوشى ژيانا خو ببەتە سەر، بەروفاژى قى يەكى ئەو دئ كەقنە  
دەراقىن تەنگ و ژى خلاس نابن.

ھەر وەسا د (قەولئ زەبوونى مەكسور) دا ھاتىيە:

((بوويە بەديلا نۆح نەبیا

قەومەك دئ داھرەت د دئ واندا ھەيە زۆر كفريا

ئەو ژى دئ ل خودى خو بنە ئاخيا)) (سليمان و جندى، ۱۹۷۹: ۵۶)

مەبەست ژ ئەقى سەبەقەيى ئەقەيە: د بەديلا نۆح پىخەمبەر دا، قەومەك دئ ھەبت  
دئ ژ رىيا خودى و پىخەمبەرى وان نۆح دوور كەقن و دئ عنكار و كفر بن و ئيمان د دئ  
واندا نامينت و دئ ئاخى (ياخى- تمرى) بن ل خودى و ل پى رىيا وى ناچن و ھەر چ خرابى  
ھەيە دئ ئەنجام دەن بىي ھزر بکەن رۆژەكى دئ باجا وان خەلەتییان و ئەوى ياخيپوونئ  
بەدەن.

ديسان د قەولئ زەبوونى مەكسور دا ھاتىيە:

((پشتى وئ ھەيوانى

قەومەك دئ داھرەت د دليدا نامينت خوفا ئيمانى

ئەو ژى دئ خەنقن ب ئاھا تۆفانى)) (سليمان و جندى، ۱۹۷۹: ۵۶)

مەبەست ژ ئەقى سەبەقەيى ئەو ھەيوانى و دئ ھەيوانى دريژر كو خەلك  
ئاخى بوويى ل رىيا خودى و خوفا ئيمانى د دئ واندا نەمايى دئ ب ئاھا تۆفانى خەنقن و ژ

ناف چن، ئەو قەۋمى ل رېيا خودى ئاخى بىت دى سزايى ۋى ۋەكى يى تۆفانى دژوار بت و دى  
ژ ناف چن.

سەبەقەيەك ژ قەۋلى ( رۆژەكى ئەز سەفەربووم ) دىيژت:

((گەلى برا:

ژ وان نەبن سەريەردايە

بېژنە جۆدى و چەندى چيايە

جۆدى زەبوونى كيشايە

لەو سەفينا نۆح هات و ل سەر پاۋەستايە)) (دنانى ، ۲۰۱۲: ۴۴۵)

ئەف سەبەقەيە ژ قەۋلى (رۆژەكى ئەز سەفەربووم) ، تەكەزى ل ئەۋى چەندى دكەت  
كو سەفينا نۆح پېخەمبەر ل سەر چيايى جۆدى سەكنيە و ئېۋرييە، ھەر ۋەك د قەگىرانىن  
ئۆلا ئىزدىياندا ھاتى گەمى بەر ب چيايى شنگالى پاشى چيايى بېخىرى چۆ ل داويى  
پشتى چل رۆژ و چل شەقان ژ تۆفانى ئاف كېم بوو، گەمى بەرەف چيايى جۆدېقە چۆ و لى  
ئېۋرى (استقر). و نۆح پېخەمبەر د گەل خەلكى د گەمىيىدا ژيانا خۆ ل بنيا چيايى جۆدى  
برنە سەر.

ژ قەۋلى (زەبوونى مەكسور. شاخى دويى) ھاتىيە:

((ئەو كاسە دانە نۆحە

بكرامەتا ۋى كاسى دبوو سوحە

لەو ژ تۆفانا خلاس كرن گەلەك روھه)) (جندى، ۲۰۰۴: ۱۶۹)

خودى كاس دا نۆح پېخەمبەر، كره پېخەمبەر و سوپ دايى و خودان . كهرامەت  
بوو، لەو گەلەك روھ ژ تۆفانى خلاس كرن.سەبارەت پەيۋا (سوحە) خلیل جندى دىيژت:  
سوح ديارە ژ (صاحيا) ەرمبى ھاتىيە ب مانا شيار(جندى، ۲۰۰۴: ۱۶۹). پەنگە گەلەك  
تېكستېن دن ھەبن ئامازە ب تۆفانى كرن لى حالىحاز بدەست مە نەكەفتن، ھەر ۋەسا  
تېكستەك ب ناقى (قەۋلى نەبى نۆح)<sup>۱</sup>، كو خلیل جندى د كىتبا خۆ دا (پەرن ژ ئەدەبى

<sup>۱</sup> ل بارى قى قەۋلى (بەدلىق فەقىر ھەجى) دىيژت: ئەف تېكست ل جەم چو ئىزدىيان نىنە و كەسى ناقى ۋى  
نەبەستىيە و كوبريا ۋى زى تونەيە و ناقى چو دانەرا زى تى دا نەھاتىيە. بابەت ۋى يى سەرەكى كو نۆح  
و تۆفانە ھىچ پەيومندى ب روودانېن پشتى ھنگى يىن قەۋلىقە نىنە كو ئەۋ زى گەلەكن و ھەر ژ قۇناغا  
تۆفانى دەست پى دكە و ھەتا رابوونا قىامەتتى زى دگرە(ھجى، ۲۰۰۹: ۱۴۲). بۆجى گۆمان ل سەر قى  
تېكستى ھەنە ئىزدى حساب ناكەن تېكستەكن رەسەن ۋە دىتتا من ھەر نقيسكارەك قەكۆلان د

دینى ئىزدیان ل ساللا ۲۰۰۳) بەلاڧكرییه و تی دا گۆتییه وی ئەو تیکست ل ساللا ۲۰۰۱ ژ زاردەڤى ھۆزانقان مەلا خلیل مشەختی وەرگرتییه.

## ۲. ڤەھەندین ئەفسانەیا ئافارمەش( تۆفان )ج

ئەفسانەیا تۆفانى گەلەك ڤەھەندان بخۆڤە دگرت، ئەڤین ل خوارى مە ژى گرتینە:

### ۱،۲ ڤەھەندین ڤەلسەڤەیی

گەلەك ڤەھەندین ڤەلسەڤەیی د ئەدەبىياتا ئۆلا ئىزدیاندا ھەنە كو قەولان بنیاتى خۆ ژى وەرگرتییه و ئەڤ تیکستین كەڤتینە بەر ئەڤى ڤەكۆلانى ژى د ئەفسانەیا تۆفاندا كۆمەكە ڤەھەندین ڤەلسەڤەیی ھەنە ، ژ وانا:

۱،۲، ھزر

ڤەلسەڤە، ھزرکرن د ھزرکرنیدا و ھزرکرن د خومزايیدا، و ھەولدانەكە ژ بۆ بەرسقدانا پارسا بنگەھین كو ھەبوونا گەردوونى یە (وجود الكون)(بەروارى، ۲۰۲۲: ۶۷)، د ئەفسانەیا تۆفانى یا د ئەدەبىياتا ئۆلا ئىزدیاندا، مان و ھەبوونا مرقاھىي گەلەك ب گرنكى ھاتییە ل قەلەم دان و ھزر د دو تشتین گرنگ دا ھاتییە كرن ژ ئالیين نۆح پيخەمبەرڤە، ئيك: داخوازكرنا نەمرى و ژیدريژيى بۆ خەلكى ب مەرەما زاڤبوونا مرقاھان و خودى داخوازا نۆحى پەسەند دكەت. دو، نۆح پيخەمبەر داخوازي ژ خودى دكەت كو، خەلكى وى بينتە سەر ريكا باوەرييى ب خودى و پيخەمبەرى وى لى بى مفايە و خەلك زاڤ دبت و بيياومرى بەلاڤ دبت و ئاريشە چى دبن، ئەو نۆح ھزر دكەت ب تنى مرن چارەيا خەلكى وى دكەت و داخوازا ژ خودى دكەت خەلكى وى ژ ناف بېتە و خودى تۆفانى بۆ وان دئيت و وان ژ ناف دبتە وەكو د ئەقان نمونەياندا خويا دبت:

---

تیکستین ئەدەبىياتا ئۆلا ئىزدیاندا بکەت دى بۆ را رۆن و ئاشکرا بت كو ئەڤ تیکستى ب ناڤى (قەولى نەبى نۆح) نە یى ڤەسەنە یان ھاتییە گوھۆرین ب تەمامى یان ژى ھەر د ئەسلدا نە قەولە و لاسیکرنا قەولانە و ب تنى د ڤۆرمیدا نیزیكى قەولانە ئەو ژى گەلەك کیموکاسیيان بخومڤە دگرت، ھەروسا ھەبوونا گەلەك پەڤڤین نوو و غەریب د تیکستیدا كو د چ قەولاندا نەھاتیئە گۆتن ژەرەكو قەول و بەیت و قەسیدەیین ئۆلا ئىزدیان ب کیمی بەریا ۶۰۰ سالان ھاتیئە گۆتن نمونە ژ وان پەیشان (دروڤە . دۆجە . شۆخ و شەنگ . گۆرب گۆر . . چاڤدیڤر . عەربسان و ...، دیسان د ڤەگىڤرانیئ ئۆلا ئىزدیاندا دیار دبت پشتى تۆفان رادبت گەمییا نۆحى بەر ب چیاىى شنگالى پاشى چیاىى جۆدى دجت لى د ڤى تیکستى دا ھاتیئە: ئازۆتە لالیش گۆت: خۆش وارا! و ب ھىچ رەنگەكى نەھاتیئە گۆتنە كو گەمى بەر ب لالشی یا چۆی. نەریکویکیا تیکستى و بەرجەستەکرنا گەلەك بابەتین نەگريدایى ب تۆفانى و نۆح پيخەمبەرڤە ئەگەردەك دنە كو ئەڤ تیکست نە یا رەسەنە.

((بوويه بهديلا نۆحى نه بيا))

قهومەك دى داهر بت د دلى وانداهه زور كضريا

ئەو زى دى ل خودى خۆ بنه ئاخيا)) (سليمان و جندى، ۱۹۷۹: ۵۶)

\* \* \*

((پشتى وى هەيوانى))

قهومەك دى داهر بت د دليدا نامينت خۆفا ئيمانى

ئەو زى دى خەنقن ب ئاھا تۆفان)) (سليمان و جندى، ۱۹۷۹: ۵۶)

\* \* \*

((دبىژمە وه يار و برانه))

ئەو بهديلا عارف و نۆح و كەنعانه

ل با وان عەيانە ئىقىن دى رابت تۆفان)) (دنانى، ۲۰۱۲: ۴۴۶)

۲،۱،۲. مرن و بهردەوامبوونا ژيانى

د ئەفسانەيىدا داخووزيا نۆحى بۆ نەمريى، پامانا ژيانەكا ئەبەدى و بهردەوامى ژ  
ژيانى ددەت و داخووزيا نۆحى بۆ مرن خەلكى وى رامانا ب دووماهيەاتنا وانە ژ بىياومرى و  
ئاريشەيان و خودانەپەرەستىيى.

۲،۱،۳. پاراستنا رقتى مرقوف و گيانەومران

پاراستنا ژيانا ھندەك ژ مرقوف و گيانەومران ژ تۆفان ب رىكا گەمىيى ئامازەيە  
بۆ پاراستنا رقتى ئەوان و بهردەواميدان ب ژيانى، ل دووف قەگىرانا ئەفسانەيى د ئەدەبىياتا  
ئۆلا ئىزدىياندا، نۆح پىخەمبەر چەندىن مرقوفىن باش و ھەشتى جوت ژ نىر و ميان ل  
گەمىيى سوار كرن و پشتى چل رۆژ و چل شەقان ژ تۆفان گەمىيا نۆحى ل چيايى جۆدى  
ئىورى و وان مرقوف و گيانەومرىن رزگاربوويى ژيانا خۆ ل وى دمرى دمرىازكرن ل بنيا چيايى  
جۆدى (گوندى ھەشتىيان).

۲،۲. رەھەندىن ئۆلى

بترىيا تىكىستىن ئۆلا ئىزدىيان كو بنيا تەكى رەسەنە ژ ھزر و فكارا فەلسەفەيى و  
ئۆلى و ئەفسانەيا تۆفان زى گەلەك رەھەندىن ئۆلى ھەنە ژ ئەوان رەھەندان:

۱،۲،۲. خودا و خوداپەرستى

ئىكانىيا خودى و پەرستنا وى و ھەبوونا پىخەمبەرەن د ناھ ھەر ملەتەكىدا رامانا  
خوداپەرئىسيى ددەت و ئەو پىخەمبەر ھنارتىيى خودى يە بۆ بەلاقىرنا بىروباومرىن ئۆلى و  
خوداپەرئىسيى، نۆح پىخەمبەر زى ب وى ئەركى پىخەمبەر بوو و ملەتن وى خودىپەرئىس بوون  
ھەتا بەرى نۆح داخووزا نەمريى ژ خودى بكتە ب مەرەما زۆربوونا مرقوفان.

## ۲،۲،۲. بیروباومر ب پیخه مبهران

قۇناغین ژیاغی هەر ژ دەستپیکا چیبونا گەردوون و جیهانی و پەیدابوونا مرۆقان ل دووڤ رههەندی ئۆلی نهک زانستی، هنارتنا پیخه مبهران بۆ خوداپه‌ریسییی و به‌لاق‌کرنا بیروباومرین ئایینی د ناڤ مرۆقاندا، د وی سەردەمی دا نۆح پیخه مبه‌ر هنارتیییی خودی بوو بۆ وی مەبەستی و ژ پیخه مبه‌رین دەستپیک بوو.

## ۳،۲،۲. باومری ب بریارین خودی

د ئەفسانه‌یا تۆفانیدا خودی بریارا نه‌مریی ددهت بۆ خەلکی کو داخوازا نۆح پیخه مبه‌ر بوو، جارا دویی ژ بریارا نه‌مان و مرنا وان ددهت ب کۆم و دبێژته نۆحی گەمییه‌کی چێ بکه و مرۆقین باش و گیانه‌ومرەن تی بکه دا ژ تۆفانی رزگار بین.

نەبی نۆح ل قەومی خۆ مابوو مەرجوولە

یا مەلک فەخرەدین هەکە ژ با تە نه‌هات دەستووره

ل قەومی نەبی نۆح نه د فەوری تەنووره

\* \* \*

ئەوان کارکر سەفینه

تی هەینه سوپیت نوورینه

یەقین سیرین عەزیز مەلک فەخرەدینە (بابی باومر، ۲۰۰۹: ۱۷۴)

د قێژیدا مەلک فەخرەدین دەلالەتە بۆ ملیاکەتان کو سوپا خودی کەفتیه به‌ر(سوپا باتنی . د سەری دا مە به‌حس ژێ کرییه).

## ۳،۲. پەهەندی جفاکی

بتریا ئەدەبیاتان پەهەندی جفاکی بخۆقه دگرن نه‌خاسمه ئەدەبیاتان ئۆلی ژ به‌ر کو ئەگەرئ هەبوونا قی ئەدەبیاتی بتر ب مەرەما رێک‌خستنا جفاکیه ب رێکا باومرینی ئۆلی.

## ۱،۳،۲. پەیه‌ندی پین باش و خراب

پەیه‌ندی پین باش د ناڤه‌را خەلکیدا هەبوون و باومری ب خودی هەبوون، لی پستی ژیی وان درێژ بووی و ژماره‌یا وان زیده بووی ئەو پەیه‌ندی نه‌ب ئاراسته‌یه‌کی دی قه‌ چۆن و هاتنه‌ گوه‌ژپین و ناڤه‌ینا وان نه‌خۆش بوو و ئاریشه و عنکاری پەیدا بوو و هەروەسا باومریا وان ژ لاواز بوو، ئەڤ چەندە بوو ئەگەرئ رابوونا تۆفانی د ناڤ وان دا.

خەلىك ئۇ خۇداپەرۋىسى ، باۋىرى و رەشتەباشىيى بەر ب قۇناغەكا دى چۇن و تا وى رادىمى ب بېرېزىقە گۆتە نۇخ پىخەمبەر (ئۆچكەن دەرۋىزى) ئۇ ئەگەر ئۇ زوۋ رەشتەدانا تۇفان.

### ۲،۳،۲. نۇزىن

جۆرەكى ئەدەبىياتا قۇلكۇرۇپ، مەزىۋوم ل زالىمى دىكەت، ((ھەر نۇزىنەكى بويەركە يان چىرۆكەك ل پىشتە و ئۇ ئەنجامى وى بويەرى نۇزىن پەيدا دىت)) (خانكى، ۲۰۱۶: ۷۹) ، ئەو كەسە يى ھەست ب غەدرى دىكەت نۇزىن ل وى كەس دىكەت يى غەدر لى كرى و داخۇز ئۇ خۇد ئۇ پىرۇزىيىن خۇ دىكەت كە ھەقى وى بىستىت و باجا وى كرىارا نەباش بىدەت يا دەرھەقى وى/وئ دا كرى. د ئەفسانەيا تۇفانىدا، دەمى بىن گەمىيا نۇخ پىخەمبەر ب كىۋىپ ( سىن الكلوب ) دىكەت و ئەف چىايە خۇ بۇ كەرامەتە نۇخى ناچەمىت، نۇخ نۇزىن لى دىكەت و دىيىتى شىنكاتى و دارۋىار چو چارا ل سەرتە چى نەن و ھەرەسا دەمى چىايى بىخىرى ل زاخۇ ئۇ خۇ نزم دىكەت و ناھىلت گەمى لى بىسەكتەن ھىنگى ئۇ نۇخ نۇزىنەكى لى دىكەت و دىيىتى ھەي (بىخىر). (جەفر، ۱۹۹۹: ۳۸).

### ۳. ھىما، جەھەنگ و دەلەتەن ئەفسانەيى د ئەفسانەيا ئاھارمىش (تۇفان) .

ھىما و جەھەنگ ب شىۋەيەكى بەرەرھە د چىرۆك و ئەفسانەياندا دىنە دىتەن و دەلەتەن بۇ گەلەك فەكر و بويەرىن ھىندا و نەدىار و د ئەفسانەيىن كوردىدا ئۇ بەرجەستە بويىنە.(فىكىرى مۇق ل ئەنجامدا قەدىرىكى زۇرى لە رەمىز و مەگرت كە بىنەرەتەكەشى بۇ كەلەپۈرە ئەفسانەيا يە كۆنەكە ئەگەر تەۋە)(ابراھىم، ۱۹۸۶: ۷۳)، ل پى قى گۆتەن فەكر مۇقى پارەكە مەزەن ئۇ ھىمايەتەيى و مەگرتەيە كە بىناتا وئ بۇ كەلەپۈرە ئەفسانەيى دىزىرت كە كەلەپۈرەكى كەقەنە و د سەردەمىن كەقەناردا ھاتىيە ھەبۈن.

ھىندەك ئۇ ئەۋان ھىما و جەھەنگان يىن د ئەفسانەيا تۇفانىدا ھاتىن كە بابەت و پەگەزىن سەركە يىن ئەفسانەيىنە:

### ۱،۳. ئاھارمىش (تۇفان)

د ئۇلا ئىزدىياتىيىدا، ئاف ئىك ئۇ ئەلەمەنتىن پىرۇزە (ئاخ، ئاف، باي و ئاگر) و سەرجاۋى ئىاننى يە و ئىان بىي ئاف نابت لەو ل نىك ئىزدىيان پىرۇزىيا خۇ ھەيە و د ئۇلا ئىزدىياندا گەلەك كانىيىن پىرۇز ھەنە ۋەك كانىيا سىي و زەرم د ھىندۋى پەرسىتەگەھا لىش يا پىرۇزدا و ل گوند و دىقەرەن ئىزدىيان ئۇ ھەنە.

سەبەقەيەك د قەۋلى (زەبۇونى مەكسۇر) دا، ھاتىيە:

((قەندىل ژ بانا ھات موحبەت كەفتە ئافە

پەدشە من پى ھلىناۋو چافە

كا بىژە من چى گۆتە دوپى ژى ۋىريا بوو ئافە

\* \* \*

ئاف ژ دوپى ۋىريا

بوو بەھر و پەنگىا

پەدشە من مەركەب بەست و ل ئاف گەپىا)) (سلىمان و جندى، ۱۹۷۹: ۵۲)

ل قىرى ديار دبت ئاف ئىك ژ پىرۇزترىن ئەلەمەنتايە د ئۇلا ئىزدىياندا. بەروفاژى قى چەندى ئافارمىش- توفان دەلالەتە بۇ كارەساتەكە مەزن و ۋەكو نىرىن دئىتە بكارئىنان د جفاكىدا و دەلالەتە بۇ خرابىيا مرۇقان، ۋەكو نىرىن ۋەسا تى گۆتن (ھەى توفانەك بۇ تە ھاتىيۇ) ئانكو روودانەكا مەزن و نەياخىرى بىقەومت.

### ۲،۳. كانىيا سى

د ھندورى پەرسىگەھا لالاش يا پىرۇزدا، كانىيەك ھەيە بناقى (كانىيا سى) و مۇھرا ئىزدىيانە و دقېت ھەر ئىزدىيەك دەمى ژ داىك دبت ب وئ ئافا پاك و پىرۇز بىتە مۇھركن كو، ئىكە ژ فەرزىن تەرىقەتتى د ئۇلا ئىزدىياندا. و ل گۆرەى قەگىرانا ئۇلا ئىزدىيان ئافارمىش (ئافا توفانى) تىكەلى ئافا كانىيا سى نەبوويە لە ئىزدى پىرۇزىيى دەندى و ب مۇھرا خۇ دزانن.

سەبەقەيەك ژ قەۋلى ئىمانى دىپىژت:

پى ھەبوو تەرىقەتە

ئىمان ھەبوو مەرىفەتە

ۋى پۇژى سلتان ئىزى كانىيا سى بۇ مىرا كر قوبلەتە (جندى، ۲۰۰۴: ۱۷۱).

### ۳،۳. مارى پەش

ئىزدى، مارى پەش ب پىرۇز دىبنن و كوشتنا ۋى ب گونەھ، ۋىنەيى مارى پەش ل سەر دەرگەھى لالاش و چەندىن قوب و مەزارىن ئىزدىيان يىن پىرۇزەھىيە، ل نك ئىزدىيان (شىخ مەند) خودانى ماريە و ھەر ۋەسا قەۋلەك ژى ھەيە ب ناقى (قەۋلى گەلىيى مارى)، پىرۇزىيا مارى دزقرتە سەردەمى نۇچ پىخەمبەر و توفانى، ((دەمى گەمىيا نۇحى ل چىايى شىنگالى كون بوويى ، مارى ئەو كون گرت و نەھىلا ئاف بچتە د ئاف گەمىيىدا، ژ بەر ھندى ئىزدى مارى پىرۇز دىبنن نەخاسمە مارى پەش)) (التونجى، ۱۹۹۱: ۱۳۱)، گەلەك

نقیسەر و قەكۆلەرین دی ژى وئ چەندى دوویات دكن كو گرتنا وئ كونا ل گەمیی ژ ئالیی ماریقه دبه ئەگەرئ پیرۆزکنا وی ژ ئالیی ئیزدیانقه (له کاتی هەلسانی لافاوهکەى نۆج، کاتیك نۆج کەشتیهکی گهوره دروست دهکات و کونیک له کەشتیهکە دەبیت و ئاو لهو کونهوه دیتە ناو کەشتیهکە و مەترسی لهناوچۆن دورست دهکات، لهو کاتهدا ماریکی رەش که یهکیکه لهو گیاندارانهی نۆج بۆ رزگارکردنی هیناویهته ناو کەشتیهکەى، دهچیتە ناو کونهکە و ئاوهکە دموستینیت بهمەش کەشتی و سەرنشینەکانی له مەترسی نقووم بوون رزگار دهکاتن ئەم چیرۆکە وای کردووہ که (ماری رەش) ببیتە جیگای سەرنجی ئیزیدییهکان و وهک کایهیهکی (خیر) سەیری بکەن) (هاشم ، ٢٠١٩ : ٥٦). ئیزدی د وئ باومرییدا نه کو ماری رەش یی پیرۆزه و زیانی ناگههینته کەسی لهو کوشتنای وی ب گونهه دزانن، د وەرزی بههاری دا شیخهک ژ شیخین شیخمەندان دەما ب مارقه ل مالین ئیزیدیان دگهپیت دا خیر و بهرهکەت بکهفته وئ مالى و ژ نهخوشیان دوور بت (گهپاندناماری د ناف ئیزیدیان دا بۆ خیر و بهرهکەت یه و نهخوشی و بهلنگازی نامینت د وئ مالى دا ) (باعەدری، ٢٠٠٨ : ٥٨)، ماری رەش ل نک ئیزیدیان هیما و جهقهنگه بۆ خیری لهو ل نک ئیزیدیان یی پیرۆزه و گرنگی ددهن و کوشتنا ماری رەش ب گونهه دببن، ههروهسا خودانی مارا ژى ل نک وان شیخ مەند<sup>١</sup> د قەولئ شیخ مەند و گیلدا هاتییه:

((گیلئ گۆ لاوۆ ئەزئ بمه ماره))

و ل ههفت تهبهقین عەردئ بچمه خواره

کەسەک مراز بمن نینه ژ غیری مەلکی جەبارە)) (دنانی، ٢٠١٢ : ٢٢٢)

٤,٣. چیکرنا گەمیهکئ مەرەم ژئ پاراستنا مرۆقاهیی بوو

د ئەفسانەیا تۆفانیدا، پشتی خەلکئ نۆج پیخەمبەر (س، خ) باومریا وان لاواز بوویی و خو ژ ریا پەرستنا خودئ دایینه پاش، نۆج داخواز ژ خودئ کر ملەتئ وی ژ ناف ببەت ژ بهر سەریچی و عنکاریا وان، خودئ داخوازییا وی ب جه دئینت و دیبژته نۆحی پشتی چلین دی دئ تۆفان ل وه رابت، گەمیهکئ دورست بکه و مرۆقین چاک و گیانهومران جۆت جۆت تیکه دا وان بپاریزی نۆج پیخەمبەر ژى گەمی دورست کر،(خوهدی دوعاپین نۆج پیخەمبەر

<sup>١</sup> (شیخ مەند، شیخ مەندئ فەخران ژ چینا شیخپین شەمسانییه، د ناڤهرا ١٣٣٠ بۆ ١٣٠٠ ز ژیايه، و ئیکه ژ قەهوونەر و نافرینەرین ئەدمبیاتا ئولا ئیزیدیان و قەوئین وی : قەوئ بۆریت فەقیرا ، قەوئ سلاقیت جارا ، شیخ مەند و گیلدا و هتد.)

( خانکی، ٢٠١٦ : ١٤٨).

قەبۇل دكە و دېئۇرە نۆحى ژ خومرە گەمىيەككى چى بىكە و چقاس نەفەرئىن مالا خوه و جۇتەك ژ رۇحلىبەرئىن هوون ژئى ھەز دكن و پىئويستىيا وە پىئ ھەبە د گەمىيى بىكە ئەزى تۇفانەككى ( ئاقارمىش ) ل دىيائى بەلاكم.(تۇلان، ۲۰۲۰ ، ل ۲۳۱) ، و پشتى چل سالان تۇفان رابوو و نۆحى ئەو مۇقنە و گيانەومر ل گەمىيى سوار كرن و تۇفان رزگار كرن و پشتى تۇفان ب داوى ھاتى و گەمى ل سەر چيائى جۇدى ئىپورى، ژيانا خۇ ل گوندى ھەشتىيان برنە سەر.

((ھەمى ئادەمۇ ل روو دانى))

ھەردەم بىكە ئىمانى

خوداومەندى ئەم خلاسكرن ژ تۇفان)) (سلىمان و جندى، ۱۹۷۹: ۶۲)

\* \* \*

((پشتى وئى ھىوانى))

قەومەك دى دەر ب ت دلى دا نامىنت خۇفا ئىمانى

ئەو ژى دى خەنقن ب ئاھا تۇفان)) (سلىمان و جندى، ۱۹۷۹: ۵۶)

ل قىرى مەبەست ژ چىكرنا گەمىيى پاراستنا نىش و رقىشتى مۇقاتىيى بوو ژ بەركو پىشوخەخت خودى ئەمر ب نۇخ پىخەمبەر كر كو گەمىيەككى چى بىكەت و مۇقىن چاك و بباومر ل گەل خۇ سوار بىكەت ب مەبەستا پاراستنا وان و بەردەوامىيا ژيانى بوو مۇقاتىيى .

۵.۳. چقى دارا زەيتوونى

د قەگىرانا ئۇلا ئىزدىياندا دەمى گەمىيا نۆحى ژ چيائى بىخىرى بىھىشى بوويى، نۆحى نزانى كوقە بچتن داخواز ژ تەيران كر بىرن و ل ئاخى بگەرن، كۇتر فرى چو پشتى زقرى چقەككى دارا زەيتوونى ل گەل خۇ ئىنابوو كو ئامازمىيە بو ھەبوونا ئاخى و ژيانى. ل قىدەركى چقى دارا زەيتوونى ھىمايە بو ژيانى و ئەو جەھەيە يى تۇفان لى كىمبوويى، ھەر وەسا دارا زەيتوونى ئىكە ژ دارىن پىرۇز د ئىزدىياتىيىدا.

۳.۶. پىلاستانك و پزگاركرنا مۇھان

پىلاستانك، بالندەيەكى كۆچەردە ل ومىزى بەھارنى قەستا دەقەرئىن ھىنك دكەت ، د ئەفسانەيا تۇفاندا پشتى نۆحى داخواز ژ مارى كرى وئى كونا ل گەمىيى بوويى بگرت و نەھىلت ئاف بچتە د گەمىيى دا، مارى ژى داخوازا نۆحى ب جەھ ئىنا پشتى گۆتى دى وى خەلات كەم يى كونى بگرت، پشتى گەمىيا نۆحى ب سلامەتى گەھشتىيە سەر چيائى جۇدى و تۇفان ب داوى ھاتى، مارى داخواز ژ نۆحى كر وى خەلات بىكەت، نۇخ رازىبوو و مارى گۆتى من دقىت ل سەر شرىنترىن خوونا گيانلەبەران بژىم، نۇخ داخواز ژ كەلمۇزى كر كو

بجٹ هه موو خوونا تاقى بكت، كهلموژى خوونا هه موو گيانلبه ران مشت و تاقى كر لىن هيج ژ وان نهيا شرين بوو، تنى مرؤف مابوو كهلموژى تاقى نه كرى پشتى چوى خوونا مرؤفان ژى تاقى كرى هات بىژته ماري لى بهرى بىژتى پىلستانكى خو ل كهلموژى دا و كهلموژ كهفته هردى و گهفزي، ماري گوته پىلستانكى چ دبىژت؟ پىلستانكى گوته يا دبىژت چو تشت ژاخى شرينتر نينه بو ماري، ماري ژى دهقى خو هافيتته پىلستانكى، پىلستانك فرى لى چهند پهر ژ كلكا وى كهفتنه د دهقى ماري دا. د نهقى قهگيرانيډا ديار دبت بالندمى پىلستانك مرؤفاتي ژ ماران يا پاراستى و نههپلا مار ل سهر خوونا مرؤفان بژين و بوو نه گهر مرؤفاتي ژكاروانى ژيانى دانهبرت و بهردمواميين پى بدمت. پىلستانك ژى ژ وان گيانهمورانه يىن كو ئيزدى كوشتنا وان ب گونه دزانن و ريزهكا تاييهت ههيه د ناف ئيزدييان دا ژبهركو بوويه نه گهرمرؤفاتي بمينت و هوكارى مانا مرؤفاهيى بوو، لهو ب بسته مى پىلستانك هيلينىن خو د ناف مالاندا چى دكهن و كهس زيانى پى ناگهينت و ههر مالهكا پىلستانك هيلينا خو تيډا چى بكت ئيزدى ب مالهكا باش دزانن و هيمايه بو خير و بهرهمكتى بو وى مالى.

### ۷،۳. كهلموژ نافبهينكار بوو

رؤلى كهلموژى د نهفسانهيا توفانيډا، رولهكى نافبهينكارى بوو د نافبهرا نوح پىخه مبهر و ماريډا، وى ژى بهشدارى كرد وى كريارا كو ماري دقيا ل سهر شرينترين خوون بژيت لى پىلستانكى نههپلا و پلانا وان سهرنه گرت. و د وى روودانيډا پىلستانك و كهلموژ ب شهر دكهفن و ل داويى پىلستانك بسهردهكفت بسهر كهلموژى و ماريډا و شيانا مرؤفان بو خو مسوگر دكت.

### ۸،۳. شرينيا ئاخ و خوونا مرؤفان

پشتى گهميا نوح پىخه مبهر(س.خ) ل سهر چيائى جوډى سهكنى و ئيورى، ماري داخوازا خهلاتى خو ژ نوحى كر و گوته من دقيت ل سهر شرينترين خوونى بژيم، پشتى كهلموژى هه موو گيانلبه ران تاقى كرين كو خوونا وان نهيا شرين بوو، ل داويى خوونا مرؤفان ژى تاقى كر لى بهرى بىژته ماري كو خوونا مرؤفان شرينترين خوونه، پىلستانكى نههپلا و خو ل كهلموژيدا و ل هردى گهفزانن، نهقه ژى حمزهكه خودايى بوو بو پاراستنا مرؤفاهيى و ژيانا مرؤفان. (مار ب ئاخى دژين) ئيديومهكه نهها ژى ب كار دئيت د ناف خهلكيدا، دبت بو وى دهمى قهدهگهپت و ههكه كهسهك ههزار بت و حالى وى نهين خوش بت زىر دبىژن ما ماره ب ئاخى دژين؟ ژيانا ماران هه موو ل سهر ئاخى و د ناف ئاخيدا يه نهقه ژى وى گوته پىلستانكى پهسهند دكت دهمى گوته ماري چ ژ ئاخى شرينتر نينه بو ماري.

### ۹.۳. ئەفسانە د ئەفسانەيىدا

قەكۆلانا مە ب خۆ ل سەر ئەفسانەيى يە لى د ھەمان دەمدا ئەفسانەيا ماری ژى د ناف ئەفسانەيا تۆفاندا ھەيە و رۆلەكى ديار تى دا ھەيە، د چىرۆكا ئەفسانەيا تۆفاندا رۆلى ماری رۆلەكى گىرنگ بوو د پاراستنا مرؤف و گيانەويران دا و بوو ئەگەرکو گەميا نۆحى ب سلامەتى بگەھتە چيائى جۆدى و لى بئپورت. (ئىك ژ سومبولين پيرۆز يين ئيزديا ماری ۲۰۱۳: ۱۱۶)، ماری رەش ھىمايى ناستين يە و جەقەنگى پاراستنا مرؤقاھيى يە.

پيدىقى ناکەت بتر بەحسا قى بابەتى بکەين د ئەقى قەكۆلانى دا مە يا بەحس کرى.

### ۱۰.۳. جە، دەم و سنوورئ تۆفان لى رابوويى

ل دوو قەگىرپانين ئەدەبىياتا ئۆلا ئيزدييان، تۆفان نيزكى (۵۰۰۰) سالان بەرى زايىنى ئانكو بەرى (۷۰۰۰) سالان ل باژيركى ئيسقنى (عين سفن) كو نها دبيزنى شىخان، رابوويه و گەمى ل ويدەر ھاتىيە چى كرن و بەر ب چيائى شنگالى چۆيە و پشتى ب كۆپەكى كەفتى و كون بووى پاشى ماری ئەو كون گرتى و ژ نەمبونى خلاس کرى، پاشى بەر ب چيائى بىخىرئە چۆ لى وى چيائى ژى گەميا نۆح پىخەمبەر قەبوول نەکر و ھلنەگرت لەو نۆحى گۆتى ھەي بىخىر، ل داويين ژى گەمى بەرەف چيائى جۆدىف چۆ و ل وئ دەرئ ئيورى و نۆح و ئەو خەلکى د گەل وى دا رزگار بوويى ل وئ دەرئ ژيانا خۆ بەردەوام کر و برنە سەر. ئانكو جەئ روودانا تۆفانى باژيركى ئيسقنى يە و سنوورئ تۆفانى ژ وى باژيركى دەست پى دكەت ھەتا دگەھتە باکورپى كوردستانى ل سەر چيائى جۆدى. ل دوو قەگىرپانا ئەدەبىياتا ئيزدييان، تۆفان چل رۆژ و چل شەقان بەردەوام بوويو. د ئەفسانەيا تۆفاندا، نافى سى چيائان دئىت، چيائى شنگالى ب تايبەت كوويى (سن الكلوب) كو بوو ئەگەر گەميا نۆح پىخەمبەر كون ببت پشتى بنى گەمىيى ب وى كوويى چيائى كەفتى (ئەو چيائە بۆ خۆى بەبارىكى خراب تىكەل ئەفسانەى نووچ پىخەمبەر بوو، لە لووتكەى چيائى سنجار ئەوئى (سندل كلوب) ئەوئى كەشتىكەى نووچ خۆى لىدا، نووچ ناوى لىنا (سن جار) واتە سەر رەق، ئەوئى بۆ كەشتىكەى نووچ سەرى ئەھىنايە بەرى، نووچ رووى تىكرد و گوتى باشتەر وابوو سەر دانەوينى لە بەرامبەر كەشتىكەى ژيان، دوعاى ئەوئ لىدەكەم ھىچ درەخت و دارىكى بەردارت لەسەر سەوز نەبى) (حەسەن، ۲۰۰۲: ۵۸). ھەر وەسا بەحسا چيائى بىخىرئى ژى دكەت كو دەمى گەمى بەر ب وى چيائى چۆيى، ئەوئى چيائى ژى گەميا نۆح پىخەمبەر قەبوول نەکر و ھلنەگرت لەو نۆحى گۆتى ھەي بىخىر، (ئەو چيائە ئىستاش ناوى (بىخىر)ە و بىخىرىيەكەشى لەو ھاتوو، نەيتوانيوە كەشتىكەى نووچ كە پر بوو لە ژيان لەسەر شانى خۆى رابگرئ)، (حەسەن، ۲۰۰۲: ۵۸).

## ئەنجام

۱. ئەفسانە، ئەدەبىياتەكە ھەقىشكە د ھەموو ئەدەبىياتىن جىھانىدا. ئەفسانەيا ئافارمىش (تۆفان) ئەفسانەيەكا گىشتىگرە و د ناف ھەموو ئۆل و گەلپن كەفن و نوودا ھەيە و تا نھا مايە.
۲. ژىدەرى ئەفسانەيا تۆفانى د بترىيا گەل و ئۆل و ئايناندا دزقپتە ئەفسانەيا تۆفانا سۆمەرى كو پىشكەكا گرنگە د داستانا گلگامىشدا.
۳. ئەفسانە د ئەدەبىياتا ئۆلا ئىزدىياندا كو ئۆلەكا كەقنار يا كوردىيە، پىشكەكا گرنگە ژ ئەدەبىياتا فۆلكلورى يا ئىزدىيان.
۴. قارەمانى ئەفسانەيا تۆفانى (نۆج پىخەمبەر) ھ. و ل پى قەگىرانپن ئۆلا ئىزدىيان، تۆفان ل بازىرپكى ئىسقىنى (عين سفن) روو دايە و ل چىايى جۆدى ب داوى بوويە. گەمىيا كو نۆحى دورستكى، بۆ رزگاركرنا مرقۇپن چاك و گىانەواران بوو.
۵. ماری رمىش وەك ھىما و جەقەنگەك، رۆلەكى گرنگ دگىرت د پاراستنا گەمىيا نۆحى و وان مرقۇف و گىانەومراند، پىلستانك ھىمايى پاراستنا مرقۇفان ژ ماران و خىر و بەرەكەتنى يە.
۶. چىايى شنگالى ب تاييەت (سن الكلوب) دىتە ئەگەرى كونبونا گەمىيا نۆحى و باجا قى چەندى ددەت ب شىننەبونا كەسكاتى و داروباران ل سەر وى چىايى، گەمى ل سەر چىايى جۆدى دئورت و نۆج پىخەمبەر و مرقۇپن د گەل دا ل بنيا وى چىايى ژيانا خۆ دىبەنە سەر.
۷. تۆفان ئىدىيۆمەكە د جفاكا كوردىدا بۆ نىزىنى ب كار دئىت.
۸. ل پى قەگىرانپن ئىزدىيان، چل رۆژ و چل شەقان تۆفان بەردىوام بوويە. ئاھا تۆفانى تىكەلى ئاھا كانىيا سى نەبوويە ل پەرسىتگەھا لالاش يا پىرۆز ب پىرۆز دىبنن.

## ژىدەر

۱. ابراهيم، نبيلة(۱۹۸۶). ئەفسانە: ھەممە بەدرى، بەغدا: دىزگای رۇشنىبىرى و بلاوكردەنەدى كوردى.
۲. بابىن باور(۱۹۹۹). قەولى رۆژەكى ئەز سەفەرىبوم. گۇقارا لالاش ھىمارا ( ۱۸ . ۱۹ ). دھۆك: ۋەشانپن بنگەھى لالاش.
۳. باعدەرى، خەلات(۲۰۰۸). مېتۆلۇجيا د تىكستىن ئۆلا ئىزدىيان دا ( قەولى سەرمەرگى وەك نموونە). دھۆك: ۋەشانپن سىپىرىز.
۴. باقسرى، عزالدين سليم(۲۰۰۳). مەرگەھ. دھۆك: منشورات مركز لالاش.

۵. بىرلىتيز، چارلس (۲۰۲۰). لە ولاتى كوردان گەران بە دواى كەشتى نووح:ود:عەبدولمومىن دەشتى. ھەولتېر: نووسىنگەى تەفسىر.
۶. بەروارى، ھىقى (۲۰۲۲). كورتىيەك ژ دەستپىكا فەلسەفەيا يونانى تەھران.
۷. التونجى، د. محمد (۱۹۹۱). الايزيديون واقعهم، تاريخهم، معتقدا تهم، بيروت: المكتبة الثقافية.
۸. تۆلان، كەمال (۲۰۲۰). ناساندنا كەفنه شۆيپن ئيزدياتي. ئزمير: وەشانين (نا) يى.
۹. جعضو، پىر خەلات و سلو، زەھىر (۲۰۱۳). ژ پىرۆزىيەن ئيزديان. دھۆك: وەشانين بنگەھى لالاش.
۱۰. جعضو، حىجى (۲۰۰۹). ھەندەك پىرۆزىيەن ئيزديان. گۆقارا لالاش ژمارە (۱۰). دھۆك: وەشانين بنگەھى لالاش.
۱۱. جندى، ريسان ھەسەن (۲۰۰۹). بەرھەمىن شىخ فەخر و شۆفە كرنەك. شىخ فەخرى ئادىان فىلۇسوف و خاسى ئۆلا ئيزدياتي. ئەلمانىا: وەشانين مالا ئيزديان. ئۆلدىن بۆرگ.
۱۲. جندى، خەلىل (۲۰۰۴). پەرن ژ ئەدەبىي دىنى ئيزديان. دھۆك: وەشانين سىپىر.
۱۳. حىجى، بىدل فقىر (۲۰۱۹). لالاش نامە ب زمانى عەرەبى و كوردى / لاتىنى، (بىحو. نصوص. مقالات) لىكۆلن، تىكىست، گۆتار. تەھران.
۱۴. ھەسەن، مەلۇد ئىبراھىم (۲۰۰۲). گەران بە دواى نەمىرىدا لەنڭوان ئەفسانەى كوردى و فارسى دا، بىلاو كراودى ئاراس.
۱۵. خانكى، كۆقان (۲۰۱۶). ھىز و فەلسەفە د ئەدەبىياتا دىنى ئيزديان دا و كارتىكرنا وان لىسەر ھۆزانا كەفن و نوى يا كوردى ب نەمىرىيەن: (جىزىرى، خانى، جەگەخوین و تىرىژى). دھۆك: وەشانين دەستەيا بىلدا بنگەھى لالاش.
۱۶. خىزر، شىمال خىم (۲۰۲۲). پراكىتەزەكرنا تىورا و مرگرتن د ئەدەبىياتا ئۆلى يا ئيزدياندا. دھۆك: سەنتەرى بىشكىچى بۆفە كۆلىنن مرقابەتى و زانكۆيا دھۆك.
۱۷. دنانى، شەمۇ قاسم (۲۰۱۲). چەند تەكستىن پىرۆز يىن ئۆلا ئيزديان. دھۆك: وەشانين بنگەھى لالاش.
۱۸. رەسوول، عەزەدىن مەستەفا (۱۹۷۰). ئەدەبىي ھۆلکلورى كوردى. بەغدا: موزارەتى كاروبارى شىمال.
۱۹. سلىمان، خىدر و جندى، خىلىل (۱۹۷۹). ئيزدياتي. بەغدا.
۲۰. القمنى، سىد (۲۰۲۰). الاسطورة والتراث. المملكة المتحدة: مؤسسة هندى.
۲۱. ھاشم، ھەمە (۲۰۱۹). ھونەرى پىرۆز. كوردستان: پىكخراوا رۆژا شىنگال.
۲۲. ھرمى، ھىسو (۱۹۹۷). تۆقان ئاقا رەش. گۆقارا لالاش ژمارە (۸). دھۆك: وەشانين بنگەھى لالاش.
۲۳. ھەكارى، القوال على رەشو (۲۰۱۹). اسطورة الطوفان عند الشعوب. بىنوى: دار النون للطباعة والنشر.
۲۴. ياسىن، سەباح (۲۰۱۹). ئا.و بە تاو فەرھەنگۆكى كوردى. سۆمەرى. سلىمانى.
۲۵. ئەلومنى، نەجم (۲۰۰۷). ئەفسانە و پەندى كۆمىدى گالئەئامىزى كوردى. ھەولتېر: دەزگای موزىك و كەلەپوورى كورد.
۲۶. ئەلومنى، نەجم (۲۰۱۶). ئەفسانەى تۆفانى سۆمەرى. چاپى دووھە. ھەولتېر: دەزگای رۆسا.

## دىدار

۱. دىدارەك د گەل پىر خلات الیاس، نفیسكار و شارەزا د ئۆلا ئیزدياتي. بىدا ل رىكەفتى ۲۰۲۴/۱۱/۱۴ پەرستگەھا لالاش يا پىرۆز.

## أسطورة "آفا رش" (المياه السوداء) - الطوفان في الأدب الإيزيدي

### الملخص

توجد الأساطير في ثقافة وفلكلور وأدب كل الشعوب، وكان الكرد من بين تلك الأقوام الذين أضفوا أهمية وقيمة كبيرة على الأساطير، واستمروا حتى يومنا هذا في تداولها. أمّا ثقافة وفلكلور الديانة الإيزيدية، التي تُعدّ جزءاً من التراث القديم للكرد، فهي مليئة بالأساطير التي أصبحت جزءاً بارزاً من الأدب الإيزيدي، وخاصة في شكل الأقوال (النصوص الشعرية الدينية). في هذا البحث، تم تناول أسطورة "آفا رش" (المياه السوداء) - الطوفان في الأدب الإيزيدي، حيث تحتوي الثقافة الدينية الإيزيدية على العديد من الأساطير والقصص والأقوال المتعلقة بالأحداث الكبرى مثل الطوفان. وتمّ في هذا البحث التركيز على الأقوال التي تتحدث عن الطوفان، وتحليلها، وتبسيط الضوء على المفاهيم المتعلقة بنهاية الطوفان والحفاظ على البشرية. كما تمت الإشارة إلى دور الكائنات الرمزية مثل الأفعى السوداء، طائر الخُطاف، والقراد في هذه الأسطورة، وكذلك تناول الأثر الاجتماعي والثقافي للأسطورة وتأثيرها في الذاكرة الجمعية والدينية. تروي الأسطورة أن الطوفان حدث في زمن النبي نوح (عليه السلام) في منطقة تُسمى "عين سفن"، وأنّ النبي نوح بنى سفينته، وأبحرت في اتجاه جبل شنغال، ومن ثم رست في النهاية على جبل "جودي"، حيث بدأت الحياة من جديد تحت سفح الجبل بعد الطوفان. توجد العديد من الروايات المختلفة حول الطوفان، وتتنوع هذه الروايات باختلاف الأديان والشعوب، لكن جميعها تتصل بأسطورة الطوفان السومري التي تُعدّ جزءاً مهماً ومحورياً من ملحمة "جلجامش". وهذا البحث تمّ إنجازه باستخدام منهج التحليلي - الوصفي.

**الكلمات الدالة:** الأسطورة، الطوفان - آفا رش، النبي نوح، الأدب الإيزيدي، الأفعى.

## on the myth of “Ava Rash” (Black Water) — the Flood in Yazidi literature

### Abstract

Myths are present in the culture, folklore, and literature of all peoples, and the Kurds are among those who have attached significant value and importance to myths, continuing to preserve and narrate them to this day. As for the culture and folklore of the Yazidi faith, which forms a part of the ancient Kurdish heritage, it is rich in myths that have become a prominent feature of Yazidi literature, particularly in the form of “Qewls” (religious poetic texts). This research focuses on the myth of “Ava Rash” (Black Water) — the Flood in Yazidi literature. The Yazidi religious culture includes many myths, stories, and “Qewls” associated with major events like the Flood. This study emphasizes the analysis of these “Qewls” that discuss the Flood, highlighting concepts related to the end of the Flood and the preservation of humanity. It also explores the role of symbolic creatures such as the black snake, the swallow, and the tick in this myth, along with examining the social and cultural influence of the myth and its impact on collective and religious memory. The myth narrates that the Flood occurred during the time of Prophet Noah (peace be upon him) in a place called “Ayn Sifna,” where Noah built his ark, which then sailed towards Mount Shingal before finally resting on Mount Judi. Life resumed beneath the slopes of Mount Judi after the Flood. There are various versions of the Flood myth, which differ across religions and peoples. However, they all connect to the Sumerian Flood myth, which is considered a central and significant part of the Epic of Gilgamesh. This research was conducted using analytical .. descriptive method.

**Keywords:** *myth, flood - Ava Rash, Prophet Noah, Yazidi literature, snak*